

Memòria històrica

Josep Terrassa Flaquer

LA BIBLIOTECA DEL GOLEA
Capdepera
2021

Sumari

I
Treballant per la memòria

3

II
El monument als caiguts

7

III
Guerra i repressió

11

IV
L'escultura en memòria dels represaliats

15

V
Joan March

18

VI
Revisar el passat i el present

22

Sis articles publicats a
Cap Vermell

17 octubre
27 octubre
6 novembre
18 novembre
29 novembre
8 desembre
2020

I Treballant per la memòria

El govern de la nació té enllestit un avantprojecte de llei de Memòria Democràtica; cal esperar que representi una passa endavant en la recuperació de la Memòria sobre la Guerra Civil i les seves repercussions polítiques i socials. El tema encara no està resolt; per tant, cal parlar-ne per avançar cap a una solució satisfactòria per a tothom i definitiva.

Memòria i Democràcia s'han de complementar perquè si no és així la Memòria pateix. El discurs franquista que justificava la Guerra Civil i la repressió era volgutament i profundament antidemocràtic; l'objectiu dels revoltats a l'any 1936 no era altre que destruir la democràcia republicana. Per això, una vegada recuperada la democràcia, calia revisar i recuperar la Memòria dels vençuts. Una Democràcia de qualitat no es pot bastir sense atendre tot allò que colpeja i provoca dolor a una part de la població.

Un capvespre d'agost de l'any 1980 estava a Sa Pedruscada en companyia d'Antoni Flaquer Reynés *Solleric*. Des de feia uns quants estius n'Antoni i na Maria, la dona, baixaven els diumenges a passar el dia amb la filla i els néts, que tenien llogat un dels escars. N'Antoni era una font inesgotable de coneixement. Aquell capvespre la conversa va venir bé perquè li demanàs sobre la Guerra Civil; sabia que havia estat

Antoni Flaquer Reynés
Solleric.

detingut el diumenge 26 de juliol de 1936 i empresonat a Manacor on, durant mesos, va patir per la seva vida. La resposta va ser instantània: la veu se li va trencar, el cos es removia dins el balancí i li caigueren unes llàgrimes. La ferida encara estava oberta, provocant un dolor que ofegava la veu i sacsejava el cos.

El dolor provocat per una guerra és mal d'administrar. La I Guerra Mundial va trasbalsar Europa; amb unes conseqüències tant devastadores que, en gran part, la II Guerra Mundial fou el resultat d'haver clos malament aquell terrible conflicte. A partir de 1945 les nacions vencedores es

preocuparen de mitigar el dolor i la desesperació de la ciutadania; calia tenir cura de les sagnants ferides. Començaren per facilitar que cada país pogués acollir aquella gent que deambulava sense rumb ni llar ni feina ni mitjans; es calculava que hi havia uns cinquanta milions de persones desplaçades per la guerra; altres acabaven de sortir de camps de concentració; la desmobilització

de l'exèrcit francès, per exemple, va deixar molts republicans exiliats que en formaven part completament desemparats. Espanya va quedar aïllada i no volgué acollir els exiliats republicans.

Una vegada més Europa s'acabava als Pirineus. Mentre que aquí seguien perseguint els vençuts com si el conflicte no hagués acabat. De fet, l'estat de guerra va estar vigent fins l'any 1948. A Europa treballaven per recuperar la confiança de la ciutadania en les institucions, aprovant una legislació que els assegurava que mai més serien perseguits per qüestions ideològiques, creences religioses, raça o qualsevol altra discriminació.

Aquell any de 1948 les Nacions Unides aprovaven la Declaració Universal dels Drets Humans; dos anys més tard era el Consell d'Europa qui es comprometia a complir el Conveni Europeu dels Drets Humans.

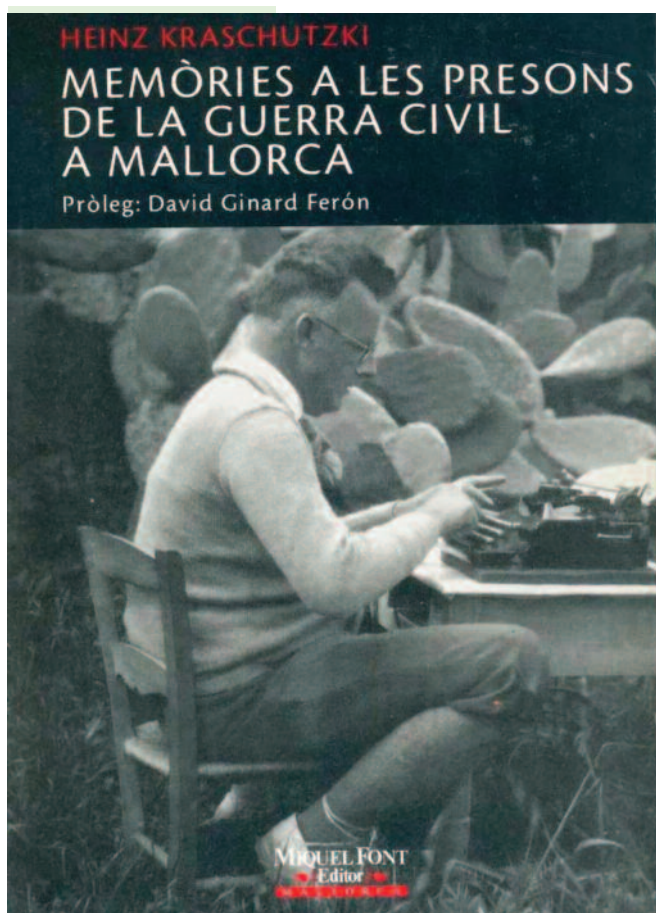
L'octubre de 1936 Carme Ballesster va contreure matrimoni amb Lluís Companys, President de la Generalitat de Catalunya. El gener de 1939 marxaven a l'exili i anaren a parar a un poblet de la

Manuel Azaña.

Lluís Companys

Bretanya francesa. En el mes d'agost de l'any següent el President fou detingut per la policia nazi, poc després que l'exèrcit alemany hagués ocupat París. La policia espanyola dedicada a fer un seguiment dels principals polítics republicans exiliats, com Manuel Azaña o el mateix Companys, instigà la seva detenció i li va faltar temps per reclamar la deportació; traslladat a Espanya fou jutjat en un consell de guerra sumaríssim i executat a Montjuïc el 15 d'octubre de 1940. Carme començà a col·laborar amb la resistència francesa fins al punt que, una vegada acabada la guerra, fou condecorada pel general De Gaulle. L'any 1970 el Govern alemany li va concedir una indemnització en reconeixement del mal causat pel nazisme.

A hores d'ara és coneguda la crueltat del règim nazi i no tant la del franquisme; cal tenir present que ambdós règims col·laboraren militarment tant en la Guerra Civil espanyola com en la II Guerra Mundial. El «nostre» Heinz Kraschutzki fou detingut a principi

d'agost de 1936 i empresonat a Palma. Més tard seria traslladat a una presó de Burgos, on hi havia l'Estat Major de Franco, i no fou alliberat fins el 4 d'octubre de 1945, és a dir, mig any després d'haver acabat la guerra amb la derrota del nazisme. La peripècia viscuda per Kraschutzki per les presons franquistes em fa pensar que era un pres destinat a ser intercanviat per alguns dels polítics republicans espanyols detinguts pels nazis; per això les autoritats militars el volgueren tenir a prop i no l'alliberaren fins que l'empresonament havia deixat de tenir sentit. Ambdós règims eren profundament venjatius i els presos simple mercaderia.

La Llei d'Amnistia de 1977 fou la gran coartada per seguir cobrint d'oblit la Memòria dels vençuts. La democràcia presidida per Felipe Gonzalez i José María Aznar estava tan despullada de valors democràtics que permeteren que se seguís maltractant la Memòria. El meu tio Joan Huertas Ladaria fou detingut amb dasset anys l'u de setembre de 1936; passà més de sis anys tancat per presons i camps de concentració i mai se li va obrir cap expedient, no existeix documentalment entre els represaliats, mai va saber per què estava detingut: una arbitrarietat profundament dolorosa que marca de per vida. Finà el gener del 2011 sense que se li reconegués el mal patit.

L'any 2007 el govern socialista presidit per José Luís Rodríguez Zapatero aprovava la Llei de la memòria històrica, així, amb lletra petita; era

un primer intent de complir amb una responsabilitat pròpia d'un Estat Democràtic. La llei naixia sense pressupost, cosa que qüestionava el seu desenvolupament; tampoc preveia la creació d'una fiscalia que restituís l'honorabilitat dels vençuts. El president Mariano Rajoy es vantava de no haver destinat ni un euro al compliment de la llei.

Malgrat tants entrebancs s'ha avançat gràcies als treballs i a l'empenta de les Associacions per a la Recuperació de la Memòria, que han pogut comptar amb la col·laboració de governs autonòmics i locals. L'any 2016 el Parlament Balear aprovà la Llei de fosses i des de llavors s'han recuperat les restes òssies de 89 represaliats, 14 dels quals s'han identificat, un d'ells el del nostre Baltasar Moyà Bauçà *Fareta*. Aquella brutalitat sempre negada pel franquisme va sortint a la llum. El que passà llavors és gairebé impensable que es repetesqui a l'Europa democràtica; en canvi en aquells llocs del món on la ciutadania és feble i la democràcia no acaba d'arrelar segueixen perpetrant-se els anomenats Crims contra la Humanitat. Resoldre els conflictes polítics de manera pacífica i democràtica és un repte i un aprenentatge que hem d'assumir si volem garantir un futur millor; ha de ser un compromís ciutadà i d'Estat en el qual no s'hi val el joc partidista. Actualment els problemes polítics no es poden reduir a una simple qüestió de legalitat i ordre públic, com s'ha fet en el passat i recentment amb Catalunya, el nostre futur polític requereix intel·ligència i compromís amb la Democràcia.

II

El monument als Caiguts

La funció de la Història i de la Memòria no és netejar ni esborrar el passat sinó explicar-lo. La repressió franquista fou tan brutal perquè es creia capaç de reconduir el rumb de la Història fent desaparèixer els dirigents republicans i el seu pensament. El republicanisme obeïa a un mar de fons imparable; per això, superada l'etapa franquista, han sorgit de nou les ideologies dissidents i el qüestionament de la monarquia i de la política. La Història i la Memòria es treballen perquè necessitam explicar el passat, fer justícia i crear espais de convivència.

La Creu als Caiguts ens recorda la Guerra Civil i les víctimes dels vencedors; al mateix temps ens interroga sobre el paper que va jugar l'Església en el conflicte i per quin motiu els seus símbols, com la creu, s'utilitzaren per legitimar una sublevació.

La Història ens diu que el republicanisme i l'Església espanyola sempre es varen dur malament perquè els principis ideològics d'uns i altres eren oposats i, fins i tot, podríem argumentar que volgudament contraris. Malgrat tot és injustificable que una vegada esclatat el conflicte els màxims representants de l'Església, com Gomà o Pla i Deniel, justificassin aquella carnisseria humana al·legant el suposat caràcter religiós i de creuada de la

guerra. La carta col·lectiva signada per la majoria dels bisbes espanyols i publicada el juliol de 1937 diu: *Siendo la guerra uno de los azotes más tremendos de la humanidad, es a veces el remedio heroico, único, para centrar las cosas en el quicio de la justicia y volverlas al reinado de la paz.* El sotmetiment de l'Església als desitjos dels sublevats és inqüestionable.

L'Església és prou gran i diversa com per oferir, a nivell més proper, altres tipus de missatges. L'any 1936 era ecònom de Capdepera el vilafranquer Montserrat Rosselló; dirigia la parròquia seguint el pensament tradicionalista i antirepublicà. Falange es desbocà després del cop d'estat; convertida en partit tot poderós actuava sense mesura ni control. Montserrat intentà aturar aquells excessos. Succeïa, per exemple, que quan en el front de batalla es produïa una victòria, Falange organitzava una desfílada que acabava dins el temple; l'ecònom no admetia que homes armats i uniformats seguint el ritme dels tambors i les consignes polítiques s'apropiàs de la casa de Déu. Aquella utilització partidista del temple ofenia el prevere Montserrat però Falange seguí imposant-se per la via dels fets i amb el consentiment de la jerarquia eclesiàstica.

El 20 de novembre de 1938 es celebrà el segon aniversari de l'afusellament del fundador i màxim dirigent de Falange, José Antonio Primo de Rivera, a la presó d'Alacant. Aleshores el govern de Burgos presidit per Franco manà que en el mur exterior dels temples parroquials s'escrivís el nom del dirigent executat per perpetuar la seva memòria.

Mossèn Guillem Parets, rector de Santa Maria del Camí, no estava d'acord amb aquella ingerència imposada des de Falange. Aleshores ho consultà amb el vicari general, Mn Joan Rotger, el qual li recomanà que obeís l'ordre perquè estàvem en temps de guerra. Mn Guillem decidí que escriuria el nom damunt una post i la penjaria, així, quan caigués, el mur quedaria net. I talment ho va fer.

L'any 1940, amb la finalitat d'enaltir els vencedors i les seves víctimes, Franco manà que a tots els pobles es bastís un monument als caiguts «en

las inmediaciones» de l'església parroquial. Aquest detall de no especificar l'indret concret fou aprofitat per alguns clergues per allunyar-lo del temple, de tal manera que es perdia el vincle entre Església i franquisme.

El monument als caiguts de Capdepera fou bastit l'octubre de 1940. L'Ajuntament va pagar, entre jornals i material, 243'85 pts. Tant la pedra com la manera de treballar-la em recorden l'ajuntament d'Artà, construït en aquells anys; molt possiblement tant la pedra com els treballadors eren artanencs. Darrere el monument hi havia una làpida, clavada al mur del temple, que recordava els noms dels caiguts locals encapçalats pel fundador de Falange.

Amb la mort de Franco (20-11-1975) tothom tenia clar que s'acabava una època. La transició política i mental cap a la democràcia es va fer a mitges. L'any 1971 la Conferència Episcopal Espanyola es preparava per deixar enrere el franquisme i tenia a punt per a la seva aprovació un document, el bessó del qual deia així: *Así pues, reconocemos humildemente y pedimos perdón porque no siempre hemos sabido ser verdaderos ministros de reconciliación en el seno de nuestro pueblo, dividido por una guerra entre hermanos*. Quan es va dur a votació els bisbes conservadors guanyaren i paralitzaren la tan necessària reconciliació, segons explica el cardenal Vicente Enrique y Tarancón al seu llibre de memòries.

En aquell context de reforma política i revisió històrica fou aprovada la Llei d'Amnistia el 1977. L'any següent, per Tots Sants, l'Ajuntament traslladà el monument als caiguts al cementeri. L'ocasió fou aprofitada per adaptar-ho al nou temps, és a dir, recontextualitzar-ho; la làpida amb el nom dels caiguts fou retirada i substituïda per una inscripció esculpida a la base del monument que diu així: *En record dels qui moriren i perquè no torni a passar mai més 1936-1939*.

Vuitanta anys després del final de la guerra no hem sabut tancar el procés de reconciliació iniciat amb la instauració de la democràcia. El simple fet que a hores d'ara existesqui la creu que ens recorda els caiguts és una anomalia i la confirmació d'un problema no resolt. Com deia al començament, el passat no s'esborra i com que ens pesa ens obliga a reinterpretar-lo, a acceptar errors i a reparar el que es pugui. El 13 d'octubre del 2013 l'Església va beatificar els seus màrtirs, entre els quals hi havia el gabellí Jesús Eduardo Massanet Flaquer. La crueltat d'una guerra ens converteix a tots en víctimes, en major o menor mesura: es perden éssers estimats, es passa gana, malalties, humiliacions i es destrossen vides per a sempre. El que no pot fer l'Església és fer-se passar per víctima quan col·laborà amb el sistema repressor. L'Església ha d'ajudar a la reconciliació seguint la ruta que traçà el cardenal Tarancón.

Mentrestant la creu als caiguts ens recorda que encara hi ha camí a fer.

III

Guerra i repressió

La Llei de la Memòria Històrica de l'any 2007 arribà tard; havien passat setanta anys sense que la injustificada repressió que causà tantes víctimes i tant dolor fos reconeguda. Recuperada la democràcia l'any 1978 l'Estat seguí insensible amb tots aquells que havien estat damnificats per la repressió franquista.

L'estudi de dita repressió ens ha canviat la interpretació del que va ser la Guerra Civil. Primerament, s'ha de dir que la repressió desenvolupada pels militars sublevats fou una operació d'Estat iniciada des del poder una vegada desapareguda l'autoritat republicana. Els executors de l'horror foren els mateixos militars que, després de la declaració de l'Estat de Guerra del 18 de juliol, disposaren del control executiu, legislatiu i judicial. En la repressió comptaren amb l'ajuda de la guàrdia civil, els falangistes i les milícies locals. Per tant, si l'Estat fou el braç executor allò que calia esperar era que, una vegada recuperada la democràcia, el mateix Estat encapçalàs les tasques d'investigació i de restitució del mal fet.

No és veritat que la repressió dels sublevats fos una resposta a l'exercida pels republicans. La Gestora republicana de Capdepera durant els quatre

mesos i mig de funcionament no va detenir ningú; únicament intentà posar unes multes sense aconseguir-ho. Si s'analitza el que passà a Badajoz entre els mesos de juliol i setembre del 36 i el que succeí després de l'ocupació franquista no hi ha comparació possible; segons els estudis de Francisco Espinosa, de les 243 víctimes de dretes es passà a les 6.610 de republicanes; totes elles documentades i descartant les possibles víctimes. Cal dir que Badajoz fou, segurament, la província espanyola més castigada per la repressió. A Catalunya, poques setmanes després del cop d'Estat, la Generalitat ja va reconèixer que els esdeveniments bèl·lics la tenien desbordada, per la qual cosa va oferir als ciutadans que se sentien insegurs la possibilitat d'exiliar-se mitjançant uns vaixells que sortien des del port de Barcelona. Una de les personalitats que escollí dita via fou el cardenal de Tarragona Vidal i Barraquer.

La repressió no té res a veure amb la guerra; tant és així que una vegada acabada la guerra la repressió va seguir. El gran historiador Josep Fontana va dir que *el coneixement de l'extensió i naturalesa de la repressió ens demostra que aquesta no és una conseqüència de la guerra sinó una de les raons fonamentals que l'expliquen*. El cop d'Estat es va convertir en una guerra civil a causa de la decidida voluntat dels sublevats d'acabar amb la República i els republicans.

Les víctimes de la repressió documentades a Capdepera són les següents: 12 republicans salvatgement assassinats, sobre 6 dels quals a hores d'ara encara no se sap on és el seu cos; 3 foren executats sense que el judici oferís cap possibilitat de defensa i 2 finaren dins la presó després d'emmalaltir. En canvi, els gabellins que moriren en el camp de batalla foren 4. Una desproporció que reforça la idea de que la guerra va multiplicar la repressió i que era precisament aquest l'objectiu perseguit.

El franquisme sempre va negar la vertadera magnitud de la repressió. L'any 1977 el militar i historiador franquista Ramón Salas Larrazábal va publicar el llibre *Pérdidas de la guerra*, on assegurava que les dades que ofería eren les definitives i, a més, exactes: 4.500 execucions en tot Espanya, una xifra mala de rebatre perquè no hi ha documentació i, intencionadament, havien fet desaparèixer els cossos de les víctimes; d'aquí la necessitat d'excavar les fosses. El 6 d'octubre del 2008, les associacions de familiars dels desapareguts entregaren al jutge Baltasar Garzón de l'Audiència Nacional el llistat on hi ha comptabilitzades 133.708 víctimes desaparegudes, de les quals 1.564 són mallorquines.

D'on sorgia tanta violència? Com ens ho podem explicar? La violència no era exclusiva d'Espanya. L'historiador Julián Casanova al llibre *Europa contra Europa 1914-1945* (Crítica, 2011) explica que era la mateixa societat la que generava violència, així com les guerres colonials i l'objectiu militar d'anihilar l'enemic; tot plegat acabà amb els escrúpols i les barreres morals. La I Guerra Mundial va esborrar la frontera entre l'enemic intern i extern, qualsevol podia ser acusat de treballar pels enemics; fou el moment en el qual es produïren els primers exterminis massius de la història, quan sorgeixen moviments paramilitars i la militarització de la política. Durant la II Guerra Mundial l'horror es va multiplicar.

Els militars es posaren a fer política. Acostumats a l'autoritarisme això de la democràcia no els passava coll avall. Per comprovar-ho basta llegir les instruccions que donava el general Emilio Mola, el director del cop d'estat, mesos abans de sublevar-se: *Nunca debe volverse a fundamentar el estado ni sobre las bases del sufragio inorgánico, ni sobre el sistema de partidos ni sobre el parlamentarismo infecundo y nocivo*. Les febles democràcies liberals, i tots aquells que les defensaven, foren desplaçades per règims autoritaris, agressius i deshumanitzadors.

La majoria dels oficials que se sublevaren eren coneguts com africanistes, és a dir, aquells que havien dirigit una guerra colonial, primitiva i rudimentària al Marroc; un conflicte que únicament va servir per derramar sang i malgastar els doblers dels espanyols. Aquella guerra arribà a ser tan impopular que l'any 1919 el govern autoritzà la creació de la *legión*, un cos militar format per soldats mercenaris que es distingien per la seva brutalitat; un dels seus comandants fou Francisco Franco. La crueltat emprada contra els indígenes després seria utilitzada contra els republicans. El terror al servei de la política.

IV

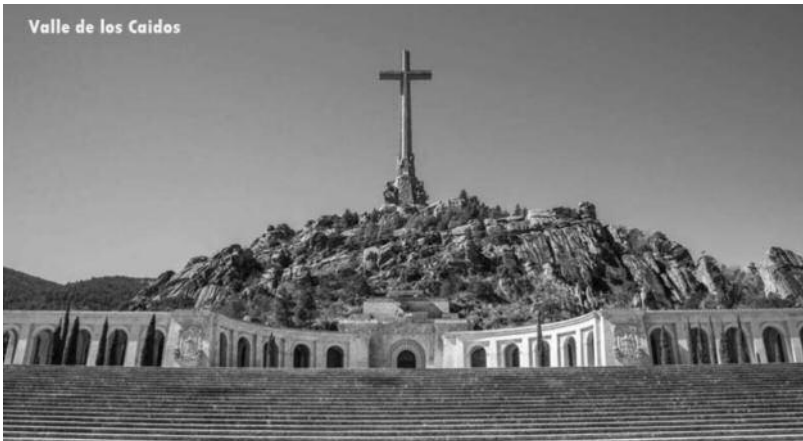
L'escultura en memòria dels represaliats

El 25 de juny del 2011 la delegació local de l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica va col·locar en el cementeri una escultura amb la qual homenatjar les víctimes de la repressió. Si dita associació decidí tenir una escultura pròpia era perquè no acceptava, com succeïa a Capdepera, que un monument franquista els donàs aixoplug i sentia la necessitat de crear un espai per a la Memòria.

L'escultura és obra d'un artista manacorí que en el seu dia patí la repressió. La manca de resposta política al tema de la Memòria va fer que l'autor autoritzàs a l'esmentada associació la reproducció de l'escultura.

La màxima representació monumental del franquisme és el Valle de los Caídos, on fins fa poc hi havia enterrat el dictador; una immensa obra coronada per una creu i que incorpora una església i un cementeri. Tot el conjunt és una inconcebible anomalia dins l'actual Europa democràtica; ho és el fet que, al mateix temps, recordi un dictador i les seves víctimes,

ja que hi ha enterrats republicans represaliats. Ho és doblement pels vincles que estableix entre dictadura i Església. Quan a Europa regia la separació entre política i religió, Franco, interessadament, pel fet de ser un «caudillo» per la gràcia de Déu, ho manipulà tot al seu favor.

Si en el nostre cementeri hi ha un monument d'origen fran-

quista i una escultura que recorda els represaliats és, més enllà de la política, per la diferent sensibilitat i valors que representen.

Els monuments franquistes són bàsicament de pedra; es bastiren quan els metalls escassejaven perquè la prioritat era la fabricació de material bèl·lic i la seva exportació. Espanya, fins al final de la II Guerra Mundial, va vendre wolfram a l'Alemanya nazi, un metall que una vegada fus i mesclat amb ferro l'endureix de tal manera que el feia imprescindible per a la construcció d'armament.

La pedra és un material fred. Si a més hi afegim la pretensió franquista de monumentalitat i grandesa, amb la qual ornaven la seva quimera de força i poder, resulta un conjunt poc empàtic, propi d'una època i un determinat tipus de règim polític; una monumentalitat estantissa que es va estendre per tot Europa; des de l'Itàlia de Mussolini, a l'Alemanya nazi i acabant als països comunistes.

L'escultura, en canvi, és de ferro i transmet calidesa i sentiment; mostra la silueta d'un home que cau ferit de mort, no hi ha res més; un represaliat i el seu destí: una víctima innocent.

La Llei de Memòria Democràtica hauria de servir no tan sols per recordar el que va passar sinó també el pensament dels demòcrates republicans. Malgrat els entrebancs treballaren per construir una societat moderna, on tothom hi tengués cabuda. Si moriren per les seves idees és de justícia que recordem el seu pensament i tot allò que ens pot ajudar a millorar la nostra societat.

El republicanisme era molt divers i no foren pocs els dirigents que, fins i tot durant la guerra, treballaren per mantenir la convivència al seu poble i a la nació. Un dirigent que, en aquest sentit, és especialment digne de recordar és el President Manuel Azaña Díaz-Gallo. Ja en els primers dies de guerra intentà la negociació i després la mediació de França i d'Anglaterra. De la commoció i turment que li ocasionà la guerra ens queden, principalment, els seus discursos. Un dels més emotius fou el que pronuncià a l'Ajuntament de Barcelona el 18 de juliol de 1938, una setmana abans de començar la decisiva batalla de l'Ebre. En reproduesc la part final:

No voy a aplicar a este drama español la simplísima doctrina del adagio, de que “no hay mal que por bien no venga”. No es verdad, no es verdad. Pero es obligación moral, sobre todo de los que padecen la guerra, cuando se acabe como nosotros queremos que se acabe, sacar de la lección y de la musa del escarmiento el mayor bien posible, y cuando la antorcha pase a otras manos, a otros hombres, a otras generaciones, que piensen en los muertos y que escuchen su lección: la de esos hombres que abrigados en la tierra materna ya no tienen odio, ya no tienen rencor, y nos envían, con los destellos de su luz, tranquila y remota como la de una estrella, el mensaje de la patria eterna que dice a todos sus hijos: Paz, Piedad y Perdón.

Manuel Azaña clamava misericòrdia. Avui, amb l'assossec que donen la pau i la distància en el temps, utilitzaríem altres paraules per expressar el mateix missatge; substituiríem la paraula pietat per respecte i perdó per humilitat, reconeixement de l'altre o disposició a rectificar, preservant la Pau com allò més preuat.

Davant la presència d'una víctima no hi calen els retrets ideològics. La mort ens iguala a tots i ens abriga amb la mateixa terra. La Llei de Memòria Democràtica ha de ser una convidada a superar conflictes ideològics i sentimentals. Totes les víctimes mereixen un immens respecte i entenem la guerra com el tribut a pagar si no sabem preservar la Pau.

Vint-i-tres gabellins hi perderen la vida. Allò desitjable és que, finalment, un mateix monument els representi a tots, amb un únic llistat de noms i sense referències ideològiques. Allò que els honori no hauria d'estar situat en el cementeri sinó dins el poble, perquè ens convidi a la reflexió.

V Joan March

El fet de dedicar un carrer a un personatge del poble o prou conegut dels veïns és un homenatge ornat de gratitud. La nostra relació amb Joan March s'inicià a finals del segle XIX per mediació del comerciant local Bartomeu Servera Gili *Piricus* i es consolidà quan Joan March Ordines *Verga* es casà amb Elionor Servera Melis, filla de Bartomeu i de Joana Maria Melis Melis *Patilla*.

Elionor havia nat a Capdepera el 27 d'octubre de 1887. El seu pare era un poderós comerciant local que des de 1870 es dedicava al comerç de queviures, fusta i contraban, una activitat que interessà a Joan. En vida de Bartomeu ambdós personatges no deixaren mai de fer-se costat. L'any 1927 Joan fundà la Banca March i absorbí el Banc Popular de Manacor, que havia creat Bartomeu Servera juntament amb uns socis; fou el darrer acte de col·laboració i d'amistat.

La relació entre Joan i Elionor havia començat quan ella era una nina que jugava pel carrer amb les seves amigues. En Joan venia per atendre els negocis que mantenia amb el seu pare i es fixà en ella. Es casaren a l'església parroquial de Capdepera el 25 de maig de 1905, quan la núvia tenia desset anys. Aleshores el matrimoni passà a viure a Santa Margalida.

Això que per a nosaltres és tan fàcil de documentar és desconegut pels biògrafs de Joan March. Una de les darreres obres és la de Mercedes Cabrera (*Juan March (1880-1962)*. Marcial Pons. 2011), que aporta una confusa i escassa informació sobre la relació del biografat amb Capdepera. Diu: *Los March habían conocido a través de los hermanos Ques a Bartolomé Servera, un importante comerciante de Manacor, fundador de La Palmera, una de las primeras sociedades exportadoras de la isla, y de la central eléctrica Hijos de Servera y Melis. El matrimonio fue, en opinión de muchos, de conveniencia; tuvieron tres hijos: Juan, el primogénito, el segundo murió a los pocos meses, y Bartolomé.*

La relació d'Elionor amb Cala Rajada havia començat de nina. L'any 1894 el pare havia bastit una casa veïna de la d'Epifani Fàbregues; això va permetre a la família estiuejar a vorera de mar. Durant deu anys Elionor, a l'estiu, fou cala-rajadera.

La convivència entre Joan i Elionor passà per moments difícils i tèrbols. Entorn al 1916 normalitzaren la relació i fou aleshores quan iniciaren la construcció del palau de la Torre Cega. L'any següent va néixer Bartomeu, que feia el nom del padrí gabellí.

A l'inici de 1918 Joan March entrà en política de la mà del Partit Liberal i ben aviat ocupà la direcció i desplaçà el vell general Valerià Weyler. De seguida la política de March dividí els liberals i els conservadors. A les eleccions de 1923 aquests darrers denunciaren coaccions a batles i a regidors i el desenvolupament d'una política venjativa, d'extermini i plagada d'insults (Antoni Marimon. *El triomf de Joan March. Les eleccions a Corts d'abril de 1923*. Lleonard Muntaner. Desembre 2019).

La dreta gabellina també fou sacsejada. Els conservadors es passaren al renovat Partit Liberal, que es convertí en hegemònic. A les eleccions a Corts del 24 d'abril de 1923 la candidatura liberal recollí 1.533 vots, per 24 els liberals weyleristes; els conservadors locals foren els únics en tot Mallorca que no presentaren interventors.

Durant la II República (1931-1936) Joan March seguí fent política, però amb un partit nou fet a la seva mida: Partit Republicà de Centre. En solitari o en coalició guanyà totes les eleccions locals i provincials.

Joan March a un míting
d'Alexandre Lerroux

L'any 1917 havia fundat la Companyia Transmediterrània, amb la qual controlà el transport marítim. Els nostres pescadors duïen les lla-gostes i les tonyines a Palma en camió i les embarcaven en els vaixells d'en March, que es dirigien a Barcelona; depenien d'ell. El mateix passava amb l'obra de pauma. Joan March convertí el poder comercial en poder polític. Actualment ni les lleis ni l'Estat permetrien aquelles estratègies tan interessadament monopolitzadores.

La II República intentà intervenir en els il·lícits negocis d'en March i es feren enemics irreconciliables. El financer es posà ben d'hora a conspirar. Segons les investigacions d'Àngel Viñas (*¿Quién quiso la guerra civil? Historia de una conspiración*. Ed Crítica. 2019) sobre la trama colpista encapçalada pel general José Sanjurjo, sublevat el 10 d'agost de 1932, diu: *Debemos destacar la aportación de March por tres razones. En primer lugar, porque seguía las entregas de fondos que habría efectuado a quienes iban a sublevarse en la Sanjurjada. En segundo lugar, porque estaba en contacto con los conspiradores monárquicos que ya habían decidido eliminar la República. En tercer lugar, porque su odio a la República lo dominaba.*

Dragon Ràpide

Joan March fou un dels principals finançadors de la Guerra Civil. El devuit de juliol llogà l'avió Dragon Ràpide, que va transportar el general Franco des de les Canàries al Marroc; el mes següent gestionà la compra dels avions italians que arribaren a Mallorca per atacar els republicans desembarcats a la zona de Manacor i Sant Llorenç.

El febrer de 1937 un consell de guerra sumaríssim condemnà a pena de mort el diputat socialista Alexandre Jaume; l'acusaven, sense cap prova, d'organitzar una sublevació comunista. Lluís Alemany, exdiputat i un dels grans col·laboradors de March, era cunyat i l'advocat d'Alexandre; Lluís demanà al financer que intercedís pel seu familiar i no féu res. Dies més tard Alexandre era executat en el cementiri de Palma.

El personatge de Joan March és molt difícil d'analitzar perquè és prou complex. El seu poder li permetia treballar alhora a moltes bandes: el comerç, les finances, la política i la comunicació. Quan l'any 1917 entrà en política fundà els seus propis diaris: *El Dia* a Palma i *Informaciones* a Madrid. Necessitava divulgar el relat que li interessava.

Capdepera fou un feu electoral de Joan March. Aquí sempre comptà amb grans i poderosos col·laboradors; primerament amb l'esmentat Bartomeu Servera, que controlà el poble entre 1882 i 1902; després el substituï

Miquel Caldentey Ginard el qual fins a mitjan segle XX fou l'home fort de la política i l'economia local.

A Cala Rajada la base de l'economia era el contraban i la comercialització del peix i el gran tema polític la necessària i urgent construcció d'un port. El mes d'abril de 1915 els pescadors, mariners i comerciants locals es mobilitzaren per reclamar la seva construcció. Setmanes més tard ens visitava el President del Govern, el liberal Álvaro de Figueroa i Torres, comte de Romanones. El promotor d'aquella moguda era Joan March, el qual posà el seu cotxe i persones per atendre el President; visità i dinà a Cala Rajada, on fou rebut amb tots els honors i va prometre que tendríem port. Si bé Joan March visità poc la nostra contrada hi havia la convicció que el seu paraigua aixoplugava molta gent.

Quan a l'any 1917 fundà la Transmediterrània ja no li convenia que Cala Rajada tengués el seu port i aleshores treballà perquè tot el comerç es centralitzàs en el port de Palma. Les navilieres locals perderen rendibilitat i en pocs anys van desaparèixer. Quan l'any 1921 el tren arribà a Artà ja hi havia la ferma decisió de que fos final de trajecte.

Les obres de construcció del port no s'iniciaren fins a l'any 1933, impulsades pel govern republicà. L'any següent quedaren paralitzades per les desavinences entre Joan March i el govern. Una vegada més els interessos personals del magnat s'imposaren als comunitaris.

El palau de la Torre Cega és obra de Joan March, però el personatge que li ha donat prestigi convertint el jardí en un museu de gran qualitat fou el seu fill: Bartomeu March Servera (1917-1998). La creació del museu és una obra conjunta de grans paisatgistes, arquitectes i escultors liderats per un generós i magnífic mecenes; les obres d'art contemporani s'integren dins la natura en un indret privilegiat. El palau i els jardins de la Torre Cega aporten a Cala Rajada un punt de qualitat i de prestigi del qual estam ben necessitats. Dedicar el carrer a Bartomeu March és un homenatge del tot merescut, un reconeixement a la seva obra i generositat.

VI

El coneixement del passat ens fa més humans. El desenvolupament de la Democràcia com a obra col·lectiva necessita de les lliçons apreses i patides per generacions anteriors, un coneixement prou útil per encarar-nos als nous reptes i necessitats. Passat i present s'han de revisar alhora.

La II República va assumir el repte de modernitzar Espanya fent-la més europea, més igualitària i més democràtica. El franquisme, en canvi, va remar en direcció contrària i la crítica més insignificant fou castigada. Franco era reconegut com un dirigent providencial, Caudillo per la gràcia de Déu i inqüestionable; en conseqüència, assumia tots els poders mentre a la ciutadania se li imposava obediència i resignació.

La revisió del franquisme es va iniciar una vegada mort el dictador. La primera biografia de Franco, seriosa i documentada, és obra de Juan Pablo Fusi, l'any 1985. Aquesta manca d'informació i de coneixement va fer que el regnat de Joan Carles I s'iniciàs ornat amb privilegis del dictador; al cap i a la fi era el seu successor. Passats quaranta anys hem comprovat com el fet de tenir un rei inqüestionable i inviolable ens ha fet sentir vergonya d'esser representats tan indignament. El nou rei segueix el camí traçat; sense revisar quins són els seus mèrits i sense entendre que, tot i ser el rei, en un règim democràtic s'ha de donar la cara quan les coses venen mal dades.

El Abrazo. Joan Genovés. 1976

Alguns dels nostres grans problemes, com la incapacitat de l'Estat per a reformar-se o l'agressivitat dels polítics, tenen un llarg recorregut històric. Els francesos, per exemple, van per la V República, és a dir, en un poc més d'un segle i mig han reformat cinc vegades les institucions que els representen i les lleis per adaptar-se a les noves necessitats. Aquí parlem de retocar la Constitució però hi ha tan poca convicció i és tot tan complicat que deixam passar el temps; mentre rodolam pels viaranys de la impotència.

Alguns destacats historiadors, com Carlos Blanco Escolá (*La incompetencia militar de Franco*. Alianza Editorial. Any 2000), s'han atrevit a exposar una explicació: *En los momentos extraordinariamente preocupantes la gran masa ciudadana se ha mostrado distante de la España oficial y, tal vez abrumada por los malos presagios, ha permanecido en silencio. Siempre ha habido quien en estos momentos difíciles ha dado alas a la España de charanga y pandereta. La nación, propiamente hablando, no se ha forjado en España; la nación que en otros países europeos se concibe en la revolucion liberal aquí no existe y, en consecuencia, tampoco se ha desarrollado un interés nacional.*

La nostra política crea rebuig; està farcida d'irresponsabilitat i de folklorisme, dit en el pitjor sentit de la paraula. En la lluita contra la pandèmia provocada pel Covid 19 s'ha barrejat tot. En temps de severa crisi sanitària, econòmica i social els nostres dirigents s'han entretingut en qüestions partidistes, a veure qui lluita més i millor la bandereta; fins i tot hi ha hagut temps per presentar una malintencionada i perversa moció de censura. El patriotisme exhibit pels més exaltats és una professió de fe, visceral, excloent i sanguinària. La nació com a comunitat d'interessos a defensar entre tots no existeix; el nacionalisme exhibit és pervers.

Una part del bagatge conceptual que empram amb tota normalitat no s'ajusta al temps actual ni és propi d'una democràcia. La força de l'Església i la seva incapacitat per a reformar-se ens passa factura; els poderosos han sacralitzat tot allò que consideren intocable: la constitució, la unitat de la pàtria o la inviolabilitat del rei. La pervivència del militarisme, és a dir, la intromissió dels militars en la política imposant la seva particular manera d'interpretar-la, fa que conceptes com llei, ordre, unitat, obediència i altres s'apliquin tan dogmàticament i interessada que perverteixen la nostra feble democràcia.

Manuel Azaña en un discurs pronunciat a les Corts dia 2 de desembre de 1931 deia: *El Ejército ha servido para todo: para dirimir discordias dinásticas (las guerras carlistas), para ir a las campañas coloniales (Cuba y Filipinas), para ir a África; pero nunca, desde que se acabó la Guerra de la Independencia, se ha tratado de organizar y de formar el Ejército en condiciones tales que pueda competir internacionalmente.* El mateix que deia Azaña de l'exèrcit ho podríem aplicar a la política.

En els darrers dos segles Espanya no ha format part de l'esdevenir europeu; sortosament no ha participat de les seves cruels baralles però tampoc de les solucions. Els Pirineus han assenyalat el límit de les nostres aspiracions, una autèntica frontera cultural i els conflictes han quedat a casa. El contacte amb Europa hauria ajudat a detectar millor les mancances i treballar en aspiracions assumibles i respectuoses; però cercaren l'aïllament i perversos honors creant enemics interns, deshumanitzant els propis veïns. Aquests dies hem sentit a personatges grotescs que, dins el Parlament de la nació, titllen els seus companys de criminals, traïdors i conspiradors. Un llenguatge brut, deshumanitzador i ofensiu, impropï d'una democràcia. Sembla que el temps no passa, que les víctimes foren inútils i la lliçó resta pendent i sense aprendre. En lloc d'emmirallar-nos en els països avançats i oxigenar-nos es practica una política claustrofòbica que aporta tensió, desgasta i surt molt cara. No hi ha res més destructiu

que fer els conflictes irresolubles. En el treball diari la frescor de la Memòria aporta poca cosa, però no en tenc cap dubte que dona sentit i saviesa a la política. L'any 1936 era rector de la universitat de Salamanca Miguel de Unamuno i el 12 d'octubre presidí la celebració del Dia de la Raza. Al seu costat tenia el general colpista José Millan Astray, bon amic de Franco i fundador de la Legió. Aleshores Unamuno ja havia patit la terrible ferida d'haver perdut, assassinats pels colpistes, alguns amics. L'acte es desenvolupava enmig de gran tensió; eren dies durs, mals de contenir, amb cridòria. Unamuno tancà l'acte pronunciant una frase que resonà dins i fora de la universitat: *Venceréis, pero no convenceréis*. El militarisme franquista va fer de la política un camp de batalla sense més alternativa que vèncer. L'humanista Unamuno els va recordar que allò que dona sentit a la política és guanyar-se el suport de la ciutadania mitjançant la tasca diària, és a dir, convèncer.

Nazis i Guardia Civil: Operació Volkhov.

